

ПОПЕРЕДНІЙ ЗВІТ ПРО СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ВИБОРАМИ ПРЕЗИДЕНТА
УКРАЇНИ

МІСІЯ СПОСТЕРЕЖЕННЯ
КАНАДСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ФУНДАЦІЇ
ЗА ПРЕЗИДЕНТСЬКИМИ ВИБОРАМИ В УКРАЇНІ
09 ЛЮТОГО 2010 РОКУ

КАНАДСЬКО -
УКРАЇНСЬКА
ФУНДАЦІЯ

CANADA
UKRAINE
FOUNDATION

FONDATION
CANADA

КОНГРЕС УКРАЇНЦІВ КАНАДИ

UKRAINIAN CANADIAN CONGRESS

CONGRÈS DES UKRAINIEN-CANADIENS

Звіт представили:

Богдан Онищук, Голова місії

Ярема Бачинський, Головний спостерігач

09 лютого 2010 року, м. Київ, Україна

9 лютого 2010 року, м. Київ. Виборче законодавство України дозволяє зацікавленим міжнародним неурядовим організаціям брати участь у спостереженні за виборами, які проходять у країні.

Канадсько-Українська Фундація (КУФ) – канадська благодійна організація заснована Конгресом Українців Канади (КУК), з тим аби координувати, розвивати, організувати й надавати допомогу Україні з боку канадців. КУФ вже проводила декілька успішних місій спостереження за попередніми виборами в Україні, за що одержала від Генерального губернатора Канади у 2005 році найпрестижніше визнання для громадських організації в Канаді – Свідоцтво Подяки.

Конгрес Українців Канади (КУК) об'єднує усі національні, провінційні та місцеві громадські організації українців в Канаді. Вже протягом майже 70-ти років Конгрес очолює, координує та представляє інтереси однієї з найбільших етнічних спільнот Канади – української громади, яка налічує 1.2 мільйони канадців українського походження.

КУФ разом із КУК, готуючи Місію спостереження за виборами, у серпні 2009 року проаналізували та надали свої коментарі щодо Закону «Про вибори Президента України» голові Верховної Ради, Секретаріату Президента та Кабінету Міністрів України. Верховна Рада не використала жодних із запропонованих 22 рекомендацій від експертів КУФ/КУК, так само як і від фахівців ОБСЄ та Венеціанської комісії.

3 січня Канадсько-Українська Фундація відрядила на перший тур виборів Президента в Україні 65 досвідчених та навчених короткострокових спостерігачів, які стежили за перебігом виборчого процесу в 6 областях країни. 1 лютого КУФ залучила ще 50 спостерігачів для 6-ти областей, які були обрані у співпраці з групою спостерігачів від КАНАДЕМ. В такий спосіб 24 області з 25-ти, а також Київ та Севастополь були охоплені спостерігачами від Канади. Варто зазначити, що чимала кількість спостерігачів КУФ брали участь у місії спостереження під егідою КАНАДЕМ.

Місія спостереження за президентськими виборами співпрацювала з міжнародними спостерігачами від різних організацій, таких як Організація Безпеки та Співробітництва в Європі (ОБСЄ), КАНАДЕМ, Український Конгресовий Комітет Америки (УККА) та Світовий Конгрес Українців (СКУ).

Місія спостереження за виборами дала оцінку відповідності виборчого процесу внутрішньому законодавству та міжнародним стандартам демократичних виборів. Цей звіт є попереднім підсумком роботи місії і публікується до оприлюднення офіційних результатів Центральною виборчою комісією. Згодом Місія спостереження за виборами планує оприлюднити докладніший остаточний звіт, який міститиме більш специфічні деталі та спостереження. КУФ та КУК прагнуть допомогти владі та громадянському суспільству України в утвердженні демократичних виборчих стандартів та дотриманні основних прав та свобод людини і громадянина.

Наш Звіт про спостереження за першим туром виборів до 7 лютого 2010 року

Звіт Місії спостереження за першим туром виборів був оприлюднений та опублікований 18 січня 2010 року. У ньому ми зазначили позитивні моменти виборчого процесу та вказали на деякі серйозні недоробки. У ньому також містилися короткотермінові та довгострокові рекомендації (дивіться Звіт від 18 Лютого 2010 року і Додатку).

В одному з ключових спостережень, яке стало потім рекомендацією, зазначалось:

“Незрозуміло, чому велика група спостерігачів з Грузії не була акредитована, тому ми очікуємо пояснень причин такого рішення або запевнень, що грузинським спостерігачам дозволять бути спостерігачами на другому раунді виборів президента.”

Ми з прикрістю констатуємо, що ЦВК не зареєструвала та не акредитувала жодного спостерігача від Грузії під час повторного голосування на виборах Президента України, незважаючи на численні спроби грузинської місії спостереження зареєструвати своїх спостерігачів, зокрема і спробу акредитувати меншу групу із 239 спостерігачів. ЦВК так і не змогла набрати достатньої кількості голосів, щоб ухвалити рішення про акредитацію цих міжнародних спостерігачів. На нашу думку, якщо ЦВК змогла зареєструвати та акредитувати дві групи російських спостерігачів – із 400 осіб кожна, то вона так само повинна була дозволити акредитувати грузинських спостерігачів. Така ж зла доля спіткала спостерігачів від Українського Конгресового Комітету Америки, які також не змогли отримати акредитацію протягом двох засідань ЦВК через відсутність більшості голосів, попри те, що легітимний кворум для затвердження акредитації був.

У ЦВК повинні зрозуміти, що дозвіл міжнародним спостерігачам спостерігати за виборчим процесом, особливо виборами Президента країни – це засадничий критерій вільної та стабільної демократії.

Особливо засмучує те, що Верховна Рада (Парламент) України під час ухвалення Закону «Про вибори Президента України» (виборчого законодавства) вирішила не допустити своїх громадян до спостереження за процесом виборів Президента України, незважаючи на те, що громадські організації мають право спостерігати за парламентськими виборами, про що записано у прозорішому та більш зрозумілому Законі «Про вибори народних депутатів України». КУФ наголосила на цьому у своєму Звіті від 8 вересня 2009 року до Секретаріату Верховної Ради та Кабінету Міністрів України щодо Закону про Вибори Президента, таке саме зауваження зробила й Венеціанська комісія Ради Європи. Якщо ми хочемо побудувати сильне громадянське суспільство, сильні та надійні демократичні інститути, яким довіряли би громадяни, дуже важливо підтримати право громадянських організацій спостерігати за президентськими виборами, що є запорукою прозорості виборчого процесу.

Зміни до виборчого законодавства стосовно “кворуму” та заміни членів виборчих комісій, ухвалені 3 лютого 2010 року.

2 лютого 2010 року Парламент на спеціальному засіданні, скликаному Партією регіонів, ухвалив зміни до виборчого законодавства, відмінивши вимогу до присутності кворуму з 2/3 членів дільничних та окружних виборчих комісій під час ухвалення рішення; в разі, якщо члени виборчих комісій відсутні на засіданні, вони можуть бути виключені з її складу (так звана “неявка”); вакансії у комісіях заповнюються за поданням міських, сільських та районних голів. 5 лютого Президент України підписав ці зміни. Прийняття поправки “змінили правила гри” на виборах у критичний момент – за три дні до дня повторного голосування. Усі спостерігачі від КУФ відзначили, що ці зміни збурюють перебіг виборчого процесу, сіючи непорозуміння та побоювання в усіх без винятку виборчих комісіях.

Відміна вимоги про наявність кворуму для законних конституційних виборчих організацій, якими є виборчі комісії, та відсутність мінімально необхідного кворуму – такий стан речей дуже далекий від демократичного законодавства. Практично ж, як відзначили спостерігачі від КУФ, члени виборчих комісій та експерти з конституційного законодавства по всій Україні висловлювали занепокоєння тим, що за певних умов на одній виборчій дільниці могли працювати дві виборчі комісії. Незважаючи на те, що день голосування не підтвердив цих острахів, однак саме ці зміни спричинили невпевненість у думках багатьох членів комісій, які, будучи рядовими громадянами, виконують свій громадянський обов’язок.

Як відзначили спостерігачі КУФ, зміни до виборчого законодавства вплинули на перебіг процесу голосування та продемонстрували небезсторонній характер виборчої адміністрації України. З одного боку, Закон «Про вибори Президента України» вимагає представництва 50 на 50 обох кандидатів у комісіях на рівні дільничних та територіальних комісій для забезпечення паритету і справедливого перебігу виборчого процесу, з другого – Закон України «Про Центральну Виборчу Комісію» забезпечує у ЦВК представництво від кожної політичної сили, закладаючи тим самим політизацію комісії з самого початку.

Рекомендації щодо «створення спеціальної громадянської служби на рівні окружних та дільничних виборчих комісій». Ми рекомендували, щоб Україна реформувала своє виборче законодавство та процедуру голосування й виправила партійний характер діяльності дільничних, територіальних та окружних комісій. Вибір членів комісії, який базується лише на їхніх партійних уподобаннях, недопустимий та викликає напругу та занепокоєння, які ми могли спостерігати та які призводили до виключення членів комісії.

Україна повинна прийняти таку практику проведення виборів, яка існує в інших демократичних країнах. ЦВК, ОВК та ТВК мають стати незалежними, непартійними, професійними громадськими службами, яким би довіряли громадяни. Вони повинні

співпрацювати з ДВК та забезпечувати прозорі та чесні вибори. Члени комісій мають бути здатними діяти так, щоб захистити демократію, а не приватні політичні уподобання. Спостерігачі від партій повинні ретельно вивчити законодавство та бути скрупульозними спостерігачами від свого кандидата; і поза тим, вони повинні бути обмежені у впливі на діяльність членів комісій.

Останнє, що ми хочемо додати, стосується фінансування виборів. Загальновідомо, що нинішні Президентські вибори коштували кожній стороні понад 500 мільйонів доларів. Україна повинна змінити своє законодавство, щоб обмежити кількість видатків кожного кандидата до більш прийнятної рівня, так як це було рекомендовано деякими членами Європейського Парламенту.

Як зазначалося вище, КУФ відрядила своїх спостерігачів до семи адміністративних одиниць – Харкова, Кіровограда, Херсона, Миколаєва, Закарпаття та Києва і Київської області. Команди наших спостерігачів стежили за перебігом виборів та доповідали за допомогою стандартних уніфікованих форм, що дало змогу промоніторити та проаналізувати усі етапи голосування, підрахунку голосів та усе, що з цим пов'язане. Тож команди КУФ відвідали та поспостерігали за роботою 29 ТВК та 454 ДВК. Основні моменти спостереження, які ми хотіли б відзначити:

Підсумки спостереження

Відкриття виборчих дільниць – вранішні засідання у більшості досліджуваних ДВК відбулися із дотриманням Закону та відповідних роз'яснень ЦВК.

- На деяких дільницях голови дільниць відкрили сейфи до формального початку засідання хоча й у присутності усіх членів комісій. Виборчі дільниці були обладнані завчасно.
- На деяких виборчих дільницях спостерігався вільний доступ як на підготовчі засідання, так і до кімнат, де містилися сейфи з бюлетенями, впродовж усього дня голосування.
- Практично усі виборчі дільниці, за роботою яких ми стежили під час повторного голосування на виборах Президента, відкрилися вчасно. Водночас було очевидно, що їм не вистачало відведених Законом 45 хвилин для підготовчого засідання.
- Таких випадків, який стався у Білій Церкві на ТВК № 91 під час першого туру голосування (коли 25 ДВК не відкрилися до обіду через сплановану операцію з боку одного з кандидатів), цього разу помічено не було. Повторне спостереження на ДВК № 91 підтвердило, що проблеми на цій дільниці в минулому.

Територіальні комісії. Незважаючи на потенційно небезпечні зміни до Закону про скасування необхідності кворуму для діяльності комісій та спрощення процедури заміни членів комісій, що теоретично відкривало двері для маніпуляцій місцевій владі, практика спостереження КУФ у день голосування показала, що майже усі ДВК мали повний склад (16) членів і паритет представлених кандидатів у комісіях не був порушений.

- На декількох ДВК 1 чи 2 члени комісії були відсутні без поважної причини (напр. голосування на дому) на виборчій дільниці у день голосування.
- На декількох дільницях, що їх відвідали наші спостерігачі напередодні та у день виборів, члени комісій, які були звільнені, скаржилися словесно у ДВК. Коли ми поцікавилися причинами їх звільнення, ДВК не змогли дати зрозумілого пояснення. Така ситуація викликає занепокоєння, оскільки Закон вимагає, щоб усі рішення стосовно заповнення місць у комісіях були обґрунтованими та задокументованими.

Таємне голосування. Попри те, що переважна більшість виборчих дільниць, за якими ми спостерігали напередодні та у день голосування, продемонстрували достатню кількість кабінок для голосування і були обладнані в такий спосіб, щоб забезпечити таємницю голосування, на деяких виборчих дільницях все ж штори або просвічувалися, або були закріплені так, щоб можна було бачити вибір того, хто голосує.

- Серйознішим, на нашу думку є те, що на деяких дільницях черги людей проходили досить близько біля скринь для голосування або між ними.
- Спостерігачами КУФ був зафіксований один випадок каруселі. Були й свідчення про виборців, які спробували винести бюлетені з дільниці, або коли у кабінках для голосування були встановлені камери. В одному випадку завдяки пильності спостерігача КУФ було зупинено виборця, який хотів винести бюлетень. Його змусили вкинути бюлетень у скриньку й провели на вихід з дільниці.

Списки виборців та голосування на дому. Оперативне запровадження Державного реєстру виборців на цих виборах дало змогу покращити стан списків виборців. Якщо ще під час першого туру голосування, 17 січня 2010 року, спостерігалися суттєві огріхи у списках виборців, то під час другого туру було очевидно, що новостворений Відділ ведення Державного реєстру виборців (ВВДРВ) врахував більшість виправлень попереднього туру. Якщо цей Відділ й надалі працюватиме так ефективно, то в підсумку матимемо значно кращий та акуратний список виборців для наступних виборів. Разом з тим, якщо відкласти питання про ВВДРВ, проблеми зі списками виборців існують перш за все завдяки суперечливому закону, яке не дає чіткої відповіді про механізм додавання виборців до списку, а також неоднозначним резолюціям ЦВК, які часто суперечать букві Закону, що абсолютно заборонено Статтею 19 Конституції України.

- Спостерігачі КУФ помітили численні випадки додавання виборців у списки напередодні та у день голосування.
- Небагато було таких дільниць, які додали виборців до списків завдяки рішенням судів, решта додавали їх на основі відповідних довідок ВВДРВ, і приблизно така сама кількість виборців була додана на основі рішень комісій. Такі рішення зазвичай ухвалювались без скликання зборів і не були відповідно задокументовані.
- Отже, повторне голосування відзначалося надмірними легальними та напівлегальними діями, і якби хтось захотів сфальшувати результат

волевиявлення, то це було б можливо завдяки безконтрольному додаванню виборців до списку.

- Проблема голосування на дому, яка викликала серйозне занепокоєння напередодні першого та другого турів голосування, виявилася не такою гострою, як очіувалося. На переважній більшості дільниць, що їх відвідали спостерігачі, кількість охочих проголосувати вдома відповідала можливостям добре обладнаної дільниці задовольнити таку потребу.
- На деяких ДВК було зафіксовано надзвичайно високу кількість потенційних вакансій для голосування на дому – 70, рідко коли ця цифра перевищувала 90, відносний ліміт вакансій для голосування у місті за сприятливої погоди.
- Резолюція ЦВК, яка дозволила двом членам комісії замість трьох супроводжувати мобільну скриньку, не була одночасно застосована усіма ДВК, оскільки їх не встигли вчасно про це повідомити. Як відомо, цю резолюцію було ухвалено в останню хвилину перед початком голосування, що є ще однією суперечністю виборчого законодавства.

Голосування. Явка виборців на усіх ДВК була приблизно такою самою, як і під час першого туру голосування, хіба що трохи вища на одних дільницях, ніж на інших. Голосування в цілому проходило спокійно, скупчення людей, за невеликим винятком, були не значними.

- Практично на усіх виборчих дільницях ідентифікація виборців здійснювалась правильно, згідно з внутрішніми паспортами або іншими документами (поодинокі випадки).
- Поза тим, на окремих дільницях Закарпаття та інших регіонів виборці отримували бюлетені без попередньої ідентифікації їхньої особи. В процесі подальшого з'ясування, жоден з представників виборчих дільниць не захотів підтвердити існування цих або подібних випадків на камеру.

Закриття дільниці, заповнення документів та доставка на ТВК. Більшість процедур закриття дільниці, які ми спостерігали, відбувалися дуже близько, але не завжди точно до вимог чинного виборчого законодавства. У деяких випадках ДВК невинувато поспішали заповнювати документи.

- Разом з тим на виборчій дільниці у Закарпатті ми спостерігали навмисну спробу одного з членів ДВК створити можливість для маніпуляцій. Списки виборців лежали «просто неба» (у цьому випадку спостерігачам КУФ сказали, що списки заховали у сейф з міркувань безпеки, але тільки під прицілом відеокамер заховали списки в сейф, а член ДВК сказав, що просто «забув» виконати цю важливу процедуру).
- На цій ДВК і раніше були помічені недоліки напередодні та у день голосування.

- Доставка бюлетенів до ОВК відбувалася без порушень, хоча деякі члени ДВК змушені були довго чекати поки їхні пакунки перевірять та приймуть у ОВК. Присутність спостерігачів від КУФ прискорювала процес прийняття документів від ДВК, особливо коли спостерігачі вмикали відеокамери.

Якість роботи ОВК. Окружні виборчі комісії, де були присутні наші спостерігачі, працювали в основному задовільно.

- більшість членів ОВК мали достатньо інформації і орієнтувалися у законодавстві, зокрема й у змінах, що стосувалися відміни вимоги стосовно кворуму та регламенту заміни членів комісії;
- на щастя, спостерігачі КУФ не виявили масових заміни членів комісій на ОВК напередодні повторного голосування;
- практично усі члени ОВК брали участь у роботі комісії, проте на деяких ОВК у окремих членів комісії були побоювання, що їх можуть будь-коли замінити представники їхнього ж кандидата;
- деякі ОВК не надавали належної підтримки роботі ДВК у своїх округах;
- спостерігачі КУФ у Закарпатській області зокрема зафіксували значну кількість випадків заміни місця розташування або фактичної адреси ДВК і як наслідок – відсутність відповідних табличок та показників про наявність виборчої дільниці в даному приміщенні;
- у деяких випадках ОВК мали б краще забезпечити підпорядковані їм ДВК належною кількістю виборчих скриньок та іншого обладнання в робочому стані.

Доступ спостерігачів. Загалом спостерігачам КУФ надавався задовільний доступ до приміщень ОВК, ДВК, засідань комісій та виборчої документації. Однак подекуди члени ДВК не давали відповідей на запитання спостерігачів. Особливо часто такі випадки траплялися, коли мова заходила про внесення змін у списки виборців, про голосування за межами виборчої дільниці. Також доволі часто був обмежений доступ як спостерігачам, так і виборцям до списків виборців.

- Особливо вражаючий приклад перешкоджання виконанню спостерігачами КУФ своїх законних обов'язків стався в м. Харкові. В ОВК №173 напередодні дня повторного голосування команду спостерігачів від КУФ спочатку зупинили при вході до приміщення дільниці, а потім два члени ОВК та особа, що згодом представилася юристом при комісії, фізично перешкоджали потраплянню спостерігачів до дільниці. Згодом спостерігачі все ж змогли зареєструватися на цій ОВК, проте працювати – ставити запитання та отримувати відповіді під час засідання цієї комісії – їм знову не давали. Голова комісії, яка виявилася представником кандидата Тимошенко, не реагувала на ситуацію та демонструвала ознаки переляку. Інший член ОВК, особа якого не встановлена, закликав членів комісії проголосувати за видворення спостерігачів КУФ з приміщення ОВК. З

третьої спроби відповідну постанову було ухвалено, і представники міліції на дільниці вивели спостерігачів із приміщення. Увесь цей інцидент задокументовано на відео. Наступного дня керівник групи спостерігачів у Харківській області здійснив спробу відвідати ОВК №173, однак до нього також було застосовано фізичну силу тими самими членами комісії, що брали участь в інциденті напередодні. Тож офіційну заяву за фактом застосування фізичної сили до міжнародних спостерігачів було подано до міліції. Слідчий у справі переглянув відеоматеріали, але не зміг зустрітися з потерпілим з часу подання заяви.

- інші приклади перешкоджання роботі спостерігачів КУФ були нечисленними та переважно являли собою намагання не відповідати на незручні запитання.

Замість підсумку. Ми щиро визнаємо та складаємо подяку тисячам громадян України за їхню важку працю під час повторного голосування та їхнє намагання забезпечити прозорі та добре організовані вибори. Не всі працювали бездоганно, та під час спостереження ми в черговий раз переконалися, що прості українці здатні відкласти особисті політичні погляди у прагненні забезпечити справедливі вибори

КУФ також хоче зазначити, що ми спостерігали значні покращення адміністрування на ДВК та ТВК під час повторного голосування порівняно з першим туром президентських виборів, і звичайно, порівняно з виборами Президента у 2004 року. Прорахунки виборчого процесу, які масово втілювалися у той час, не були відмічені під час виборів Президента у 2010 році.

Контактна інформація:

Богдан Онищук, Голова місії, 067 166 3420

Ярема Бачинський, Головний спостерігач, 050 3304194

КУФ – <http://www.cufoundation.ca>

КУК – <http://www.ucc.ca>